

Centrum polityczne i kościelne Moraw Próba lokalizacji

W badaniach nad państwem morawskim opinio communis badaczy jest zgodna, że jego centrum polityczne i kościelne znajdowało się nad rzeką Morawą, lewym dopływem Dunaju. Ponieważ jednak ówczesne - dość liczne źródła pisane nie wymieniają imiennie głównego grodu, dało to podstawę do rozważań nad jego położeniem. Dotychczas nie ustalono także, czy Morawy posiadały dwa oddzielne ośrodki, polityczny i kościelny, czy też mieściły się one w jednym grodzie.

Jednym z pierwszych imiennie wymienionych w źródłach pisanych grodów jest znany z *Annales Fuldenses ad anno 864* gród Dovin, identyfikowany w literaturze przedmiotu z Devinem¹. Czas jego budowy nie został dotychczas ustalony. Był to ważny wczesnośredniowieczny gród położony u ujścia Morawy do Dunaju, przy uczęszczanym szlaku handlowym, biegnącym z południa przez Bratysławę na północ.

Jego nadgraniczne położenie przemawia jednak przeciw uznaniu Devina za stołeczny ośrodek państwa morawskiego.

---

¹ *Magnae Moraviae Fontes Historici (MMFH) I Annales et chronicae*. Według J. Dekana do grodu Devin odnoszą się także i następne zapiski *Annales Fuldenses a.a. 861, 871*, por. J. Poulik, *Archeologicke vyzkumy a Velka Morava, Archeologicke Rozhledy* 15, 1963, s. 588. Ponadto osadnictwo z doby morawskiej nie jest tak mocne, jak sądzono do niedawna, por. J. Poulik, *Dvě velkomoravske rotundy v Mikulčicích, "Monumenta Archeologica"* 12, 1963, s. 117.

Potężne dwurzędowe obwałowania czyniły gród ważnym punktem oporu w walkach z wojskiem frankijskim, i to nie tylko w 864 roku. Przypuszczenie, by do Devina odnieść kolejne zapiski annalistyki frankijskiej z lat 855, 869 i 871 nie zostało dotychczas przekonywająco dowiedzione². Sądzi się, że dotyczą one dwu miejscowości. Użyty przez kronikarza *Annales Fuldenses* zwrot "munitio" odnosi się do umocnień, podczas gdy "urbs" oznacza ośrodek miejski. Urbs antiq̄a Rastizi - starodawne miasto Rościskawa - to według V. Hrubego nie Devin, lecz Staré Město³.

Na obszarze Starého Města lokalizuje on Velehrad, będący według kroniki tzw. Dalimila z XIV w. stołecznym grodem Moraw⁴. Potwierdza to bulla papieża Eugeniusza II, wymieniająca imiennie biskupa Annona, podległego arcybiskupstwu w Lorch, w której użyty zwrot "ecclesia vetuarensis" odnosi się - jak przypuszcza V. Chaloupecký - właśnie do Velehradu i wskazuje na istnienie tradycji o tamtejszym biskupstwie⁵. Do znaczenia Velehradu w państwie morawskim w dużej mierze przyczynił się również powstały tam w 1205 r. klasztor cysterski.

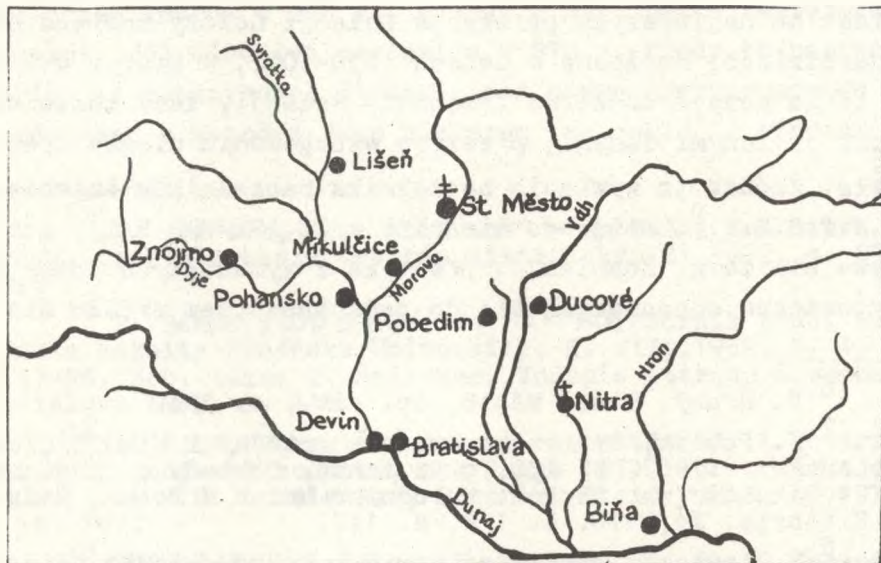
² K. Kalousek, *Velkomoravské hradiště Pohansko u Břeclavě*, Arch. Rozhl. 12, 1960, s. 514 odnosi zapiskę *Ann. Fuld.* a.a. 869 do Pohanska.

³ Zob. V. Hrubý, *Staré Město, Velkomoravský Velehrad*, Mon. Arch. 14, 1965, s. 363-370 oraz mapa z zaznaczeniem nazw i ich lokalizacją według źródeł.

⁴ Charakterystyczne, że cała późniejsza tradycja uważa Velehrad za siedzibę Świętopełka i Metodego. Por. *Adest Dies gloriosa*, *MMFH* II, s. 340, 341, 343, 345; *Legenda Quemadmodum*, *MMFH* II 5; *Kronika* tzw. Dalimila, *MMFH* I, 23, s. 274, 275; *Cronika Przibiconis dicti Pulkava*, *MMFH* I, s. 308; *Gratum Catalogi proesulum Moraviae*, *MMFH* I, a.a. 887, 891, 901; *Augustini Olomucensis episcoporum olomucensium series*, *MMFH* IV, s. 431, 433.

⁵ Tenże, *Prameny X století. Legendy Kristiánovy o svatém Vaclavu a svate Ludmile, Svatováclavský sborník*, Praha 1939, t.2, cz.2, s. 196 n. V. Brandl już w 1862 r. wskazywał na cysterską bazylikę pod wezwaniem NMP w Velehrade jako na miejsce pochówku Metodego, zob. V. Hrubý, *Hrob svatého Metoděje v Uherském Hradišti - Sadech*, "Slovenska Archeologia" 18, 1970, č. 1, s. 94, przyp. 1, 2.

O roli Starého Města za panowania Rościśława i Świętopełka świadczą ponadto bogate wykopaliska archeologiczne, zapoczątkowane na dużą skalę w 1948 r. (V. Hrubý) i kontynuowane w następnych latach. Ich rezultatem jest odsłonięcie dużych rozmiarów zespołu osadniczego (aglomeracji), składającego się z ośmiu osad na pow. 250 ha, którego świetność przypada na 2 poł. IX w. Ośrodek ten posiadał wyspecjalizowane rzemiosło i wysoką kulturę materialną, a odkryte liczne groby świadczą o przynależności jego mieszkańców do warstwy możnych. Natomiast budownictwo sakralne wykazuje wpływy nadadriatyckie, z północnej Italii oraz z Bizancjum, i to na długo przed przybyciem misji bizantyjskiej na Morawy. Dlatego też V. Hrubý analizując zespół osadniczy Starého Města (osady służebne, kościoły możnych, okazała architektura kościel-

Ryc. 1. Główne grody państwa morawskiego

ną wyraził przypuszczenie, że siedzibą Rościsława było Staré Město⁶.

W toku prac archeologicznych odsłonięto także drugie obok Starého Města centrum osadnicze - Mikulčice (okr. Hodonin). Zostało ono uznane przez J. Poulíka za siedzibę książąt morawskich. Wskazują na to zarówno okazałe zabytki świeckie (palatium książęce), jak też pozostałości aż po 11 kościołach⁷. Hipoteza ta jest tym bardziej prawdopodobna, że w dotychczasowej dyskusji nad położeniem centrum państwa morawskiego nie brano pod uwagę przekazu nieznanego pisarza arabskiego ze schyłku IX w. - tzw. Anonimowej Relacji. Jej oryginał nie zachował się, lecz znamy liczne wyciągi i kompendia, zawierające cenne informacje o wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyźnie. Najobszerniejsze, choć zdaniem T. Lewickiego⁸ najgorsze, przekazy znajdują się w dziele Ibn Roesetha oraz w perskiej geografii z 982 r. Hadud al-alam. Natomiast do najlepszych przekazów Relacji należy kompendium al-Gardiziego, napisane w latach 1050-1052, w którym autor nie tylko zawarł obszernie fragmenty Relacji, lecz także uzupełnił je innymi danymi, przez co wzbogaceniu uległa treść dzieła. Źródło to wymienia naczelnika naczelników imieniem S.W.N.T.B.L.K.⁹ mającego siedzibę w DŽ.ART/CHR WAT/, gdzie odbywa się targ. Zdaniem D. Třeštika z wysuniętych dotąd przypuszczeń odnoszących się do podanego przez źródło mia-

---

⁶ V. Hrubý, Staré Město, op. cit., s. 364.

⁷ J. Poulík, Dvě velkomoravske rotudny v Mikulčicích, Mon. Arch. 12:1963, s. 120, oraz tenże, Doklady o křesťanství v Mikulčicích, Sborník Narodního Muzea v Praze, Řada A - Historie, 24, 1970, č. 1/2, s. 142.

⁸ T. Lewicki, Źródła arabskie i hebrajskie do dziejów Słowian, Studia Źródłoznawcze, 3, 1958, s. 75.

⁹ Tenże, S.W.N.T.-B.L.K. arabskiej "Relacji anonimowej" z połowy IX wieku i jego zastępca, w: Liber Josepho Kostrzewski octogenario a veneratoribus dicatus, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968, s. 363-373.

sta, za siedzibę Świętopełka, gdzie ten targ się odbywał, należy uznać Mikulčice¹⁰.

W literaturze przedmiotu zupełnie odmienny pogląd reprezentował P. Beneš, który lokalizował główne miasto Moraw na terenie Słowacji zachodniej, w odległości 23 km na północny wschód od Nitry (Zlate Moravce), motywując to dogodnym położeniem grodu na skrzyżowaniu ważnych szlaków komunikacyjnych. Ponadto według niego mieli tam prowadzić działalność misyjną bracia sołunscy; tam też mogła znajdować się siedziba Metodego¹¹.

Umiejscowienie głównego grodu państwa morawskiego nad rzeką Morawą, lewym dopływem Dunaju, zakwestionował I. Boba¹², który w interesującym i erudycyjnym studium dowodzi, że centrum państwa znajdowało się na południe od Dunaju w Sirmium (dziś Sremska Mitrovica w Jugosławii). Ta ważna twierdza, pochodząca jeszcze z czasów rzymskich, została zdobyta przez Awarów w 582 r., a wraz z nią upadła tamtejsza diecezja. Jej odbudowa nastąpiła w 870 r., kiedy to papież Hadrian II reaktywował diecezję pod nazwą arcybiskupstwa panońskiego z Metodym jako biskupem panońskim¹³. Kluczem do

---

¹⁰ D. Třeštk, "Trh Moravanů" - střední trh Staré Moravy, *Československý časopis historický*, 21, 1973, s. 891-892.

¹¹ P. Beneš, *Мор'а Боу Тнѣ Павоуа*, Sborník prací Filozofické Fakulty Brněnské University, R. VIII, 1959, E. 4, s. 93-96. Zob. także V. Šmilauer, *Vodopis starého Slovenska*, Bratislava 1923, s. 116.

¹² I. Boba, *Moravia's history reconsidered. A interpretation of medieval sources*, The Hague 1971. Por. recenzję tej książki - H. Łowmiański, *Roczniki Historyczne*, 40, 1974, s. 181-187.

¹³ *MMFH III*, Epistolae 47, 48, 49, 51, 81; O preloženi knig, *MMFH I*, s. 198; II Žitje Nauma, *MMFH II*, s. 253; *PVL, MMFH II*, s. 196. Por. także E. Ewig, *Die kirche im Abendland vom Tode Ludwigs des Frommen bis zum Ende der Karolingerzeit*, w: *Handbuch der Kirchengeschichte*, Band III/1, Herausgaben von Hubert Jedin, Herder Freiburg, Basel, Wien 1973, s. 170-171.

tej koncepcji jest przyjęcie przez autora, że określenia 'Morava' użyto na oznaczenie nie kraju, lecz miasta. Pótwierdza to m.in. Żywot Klemensa z Ochrydy, nazywający Metodęgo biskupem Morawy pannońskiej. Zmiana tytułu nastąpiła dopiero za pontyfikatu Jana VIII w 880 r. wraz ze zmianą sytuacji politycznej nad Dunajem po upadku księstwa Kocela. Był to więc związek kościelny, a nie polityczny.

Krytyczne stanowisko wobec wywodów I. Boby zajął H. Łowmiański¹⁴, zwracając uwagę na relacje źródeł: *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii*, Żywot Metodęgo, przekazy *Annales Fuldenses a.a. 892* oraz *Annales imperio*, które wyraźnie umieszczają państwo morawskie na północ, a nie na południe od Dunaju. Pisze on:

"Udowodnienie tej tezy uczyniłoby poważny wyłom w pojmowaniu dziejów wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny, postawiłoby też pod znakiem zapytania efektywność dotychczasowej metody badawczej dopuszczającej do tak zasadniczego błędu, jakkolwiek nie można się uskarżać na niedostatek źródeł do historii Moraw"¹⁵.

Niemniej jednak książka I. Boby wniosła cenny wkład do dyskusji nad położeniem stolicy państwa morawskiego przez zwrócenie uwagi na fakt, że słowo Morava oznaczało, obok kraju i rzeki, także miasto.

R. Jakobson¹⁶ natomiast po przebadaniu w źródłach terminów Velka Morava oraz Velikaja Morava wysunął tezę, że głównym miastem państwa morawskiego była Velikaja nad Moravoję bądź Velikaja. Określenie to odnosi się nie tylko do miasta, lecz także do państwa. Na poparcie swej hipotezy

---

¹⁴ H. Łowmiański, op. cit., s. 183-186. Nadto w okolicy Sirmium "nie wykryto toponomastycznych śladów Morawy", tamże, s. 182.

¹⁵ Tamże, s. 181-182.

¹⁶ R. Jakobson, Velikaja Morava ili Velikaja nad Moravoję? Ezikowedsko-etnografiski izsledowanija v pamet na akademik Stojan Romanski, Sofia 1960, s. 483-486.

przyczytał ten fragment Żywotu Metodego, który nazywa go archiepiskop Vyšnějo Morawy oraz Proložnoje Žitije Konstantina i Mefodija¹⁷, z opisem miejsca grobu metropolity: "Le-žitě ze vč velicoi crkvě Moravě stei o lěvŕjě straně v ste-ne za oltarem s vetyo Bogorodico". W tłumaczeniu R. Jakobsona powyższy fragment tekstu brzmi następująco: "Leży w Wielkiej Morawskiej w kościele św. Bogurodzicy po lewej stronie w ścianie za ołtarzem". Wystąpienie znanego językoznawcy, mimo zażutów, jakie wysunięto pod jego adresem¹⁸, było cenne i potrzebne, gdyż wykazało niedostateczny stan badań nad położeniem stolicy państwa morawskiego.

Nie mniejsze kontrowersje wzbudza próba lokalizacji rezydencji metropolitalnej Metodego. Wysunięto sugestię, że podobnie jak w innych państwach znajdowała się ona w miejscu, gdzie przebywali władcy lub w ich pobliżu. Przeciw powyższej hipotezie oponował J. Cibulka, zapatrując się sceptycznie zarówno na istnienie stałej siedziby książęcej, jak i kościelnej. Jego zdaniem - arcybiskup wraz z księciem na wzór frankijski podróżowali po kraju. Wpłynęła na to zarówno technika sprawowania władzy, jak też potrzeby aprowizacji dworu. Velehrad był według niego tylko jednym z wielu grodów i nie stanowił stałego miejsca przebywania wład-

---

¹⁷ Proložnoje Žitije Konstantina i Metodija, MAFH II, s. 165 - wysnę Morawy. Jest to określenie przeciwstawne do Moraw dolnych (Słowacji zachodniej) bądź do Morawy serbskiej, jak przyjmował R. Jakobson (zob. tamże, s. 165, przyp. 3). Grób Metodego tamże, s. 166. Jakobson w cyt. rozprawie opowiada się za Wielkim Grodem.

¹⁸ D. Marečková, Velikaja crkva v Proložním Živote Konstantinově a Metodějove, Slavia 37, 1968, seš. 4, s. 582-583 oraz J. Stanislav, Staroslovensky jazyk 1, Bratislava 1978, s. 68-72, gdzie autor wysunął cały szereg uwag językowych i historycznych.

cy¹⁹. Pogląd J. Cibulki jest na pewno słuszny, istniały przecież jednak miejscowości wysuwające się spośród innych na czoło i jakby predestynowane do odegrania roli stolicy państwa lub siedziby metropolitalnej, np. duże warowne grody, siedziby organizacji kościelnych, administracyjnych. Władcy ponadto posiadali ulubione miejsca, gdzie przebywali najchętniej wraz z rodzinami.

Siedziba arcybiskupa Metodego, podobnie jak książęca pozostała więc bezimienna. Ze źródła jakim jest Proložnoje Žitje Konstantina i Mefodija wiadomo tylko, że w centrum kościelnym państwa morawskiego znajdował się kościół katedralny pod wezwaniem św. Bogurodzicy, gdzie pochowano arcybiskupa.

Uwagę badaczy zwrócił cytowany uprzednio fragment Żywotu, w którym użyto określenia velikaja crbky (w pozostałych źródłach spotykamy także sbbornaja crbky i velikij kostel)²⁰. W toku dyskusji nie wyjaśniono jednak, czy sbbornaja crbky oznacza kościół katedralny (synodalis ecclesia), jak przyjmowali F. Miklosich i F. Pasternek²¹, czy też określenia tego używano, jak przypuszcza R. Dostálová, na oznaczenie głównego kościoła morawskiego²². Warty odnotowa-

---

¹⁹ J. Cibulka, Velkomoravský kostel v Modré u Velehradu a začátky křesťanství na Moravě, Mon. Arch. 7, 1958, s. 238-239. W literaturze polskiej O. Balzer jako jeden z pierwszych rozważył kwestię z prawnego punktu widzenia. Wykazał on, że obok głównych ośrodków przebywania księcia (wg określenia Galla - sedes regni principalis) mógł mieć "przecież jakąś siedzibę, która, poza rozjazdami, była mu stałym miejscem pobytu ... gdzie tworzyło się główne ognisko publicznego życia całego państwa", tenże, Stolice Polski 963-1138, Studia nad historią prawa polskiego, t. VI, z. 4, Lwów 1916, s. 5. Por. K. Koranyi, Powszechna historia państwa i prawa, t. II, cz. 1, Warszawa 1963, s. 139.

²⁰ Pozostałe źródła oraz odnośne fragmenty zestawiał J. Stanislav, op. cit., s. 68-69.

²¹ Tamże, s. 73.

²² D. Marečková, op. cit., s. 585.

nia jest pogląd J. Melicha, który sądzi, że nazwa sbborbnaja crbky w ogóle nie odnosi się do kościoła, lecz do góry Zobor niedaleko Nitry, gdzie znajdował się klasztor benedyktyński. J. Melich, biorąc pod uwagę znaczenie Nitry jako centrum polityczno-kościelnego zachodniej Słowacji, wysunął tezę, że sbborbnaja crbky znajdowała się przy tamtejszym klasztorze i tam też należy szukać grobu arcybiskupa Metodego²³.

I. Srezevskij ustalił, że velikaja crbky to terminus technicus odnoszący się do kościoła Hagia Sophia w Konstantynopolu²⁴, nie zaś do żadnego z kościołów morawskich. Nie wdając się w tym miejscu w dyskusję na temat słuszności tego poglądu, warto jednak podkreślić rolę wpływów i wzorców bizantyjskich w kulturze Słowian. Zwrócił na to uwagę V. Vavřínek²⁵ wyprowadzając znaczenie terminu velikaja crbky z greckiego *μεγαλη ἐπιμηροα* i podkreślając, że przy jego interpretacji należy uwzględnić zwyczaje bizantyjskie, bez względu na wielkość lub rozmiary kościoła. Podobny pogląd reprezentuje J. Ivanov²⁶. Również D. Marečková zwraca uwagę, że velikaja crbky nie musiała być koniecznym największym obiektem sakralnym na Morawach. Tradycja mogła przecież przechować wiadomość o którymś ze starszych, ważnych, choć rozmiarami mniejszych kościołów²⁷. Tak więc większość badaczy jest

---

²³ Por. J. Stanislav, op. cit., s. 74-75.

²⁴ Tamże, s. 69.

²⁵ V. Vavřínek, *Nálezy velkomoravské církevní architektury jako historický pramen*, w: *Sborník referátů ze symposia, Slovane 6.-10. století, Břeclav-Pohansko 1978, Brno 1980*, s. 284. Odnosne źródła bizantyjskie, w których występuje słowo "wielki" zestawiała D. Marečková, op. cit., s. 583-584. Także V. Hrubý, *Hrob svatého Metoděje*, op. cit., s. 88 przyjmuje, że velikaja crbky należy łączyć z "wielkim kościołem morawskim".

²⁶ Zob. D. Marečková, op. cit., s. 585, przyp. 11.

²⁷ Tamże, s. 586 "... kromě toho není jisto, kde bylo biskupské sídlo Metodějovo a s nim i Metodějova residence". Por. trafną uwagę V. Vavřínka, *Nálezy*, op. cit., s. 284.

zdania, że na Morawach istniał jakiś główny obiekt sakralny²⁸, pełniący funkcje kościoła katedralnego, choć o jego rozmiarach, względnie o położeniu źródła nie przekazały informacji.

Dotychczasowy stan badań upoważnia do wysunięcia tezy, że Morawy posiadały swoje centrum kościelne, podobnie jak istniało centrum polityczne. W nie wymienionym grodzie znajdował się kościół katedralny - velikaja crkva - pod wezwaniem św. Bogurodzicy, gdzie w ścianie za ołtarzem po lewej stronie pochowano Metodego.

Z odkrytych dotychczas na Morawach obiektów sakralnych tylko dwa spełniają warunki, by można je było zaliczyć do miana wielkich kościołów. Są to: trzeci kościół w Mikulčicach oraz kościelny kompleks w Sadach.

Trzeci kościół w Mikulčicach, to wielka trójnawowa bazylika o wymiarach 35,6 x 10,7 m²⁹ odkryta w 1957 r. na wschód od ruin pierwszych kościołów. Składa się z kościoła właściwego i dwóch pomieszczeń dodatkowych, posiada półokrągłą absydę orientowaną, a od zachodu narteks i atrium. W najbliższym otoczeniu kościoła natrafiono na 500 grobów szkieletowych, a sądząc po nielicznych zachowanych przedmiotach zmarli należeli do warstwy możnych. Np. 6 szkieletów z mieczami i ostrogami, złote i srebrne klejnoty, uzdy, metalowe krucyfiksy w stylu bizantyjskim oraz monety cesarza Michała III z lat 856-866. Najokazalsze groby pochodzą z 2 poł. IX w. Niemniej okazałe pochówki kobiece zawierały wyroby jubilerskie - złote i srebrne paciorki. Na podstawie znalezisk J. Pouřík określił czas powstania trzeciego kościoła na 1 poł. IX w., natomiast zachodnia część powstać

---

²⁸ D. Marečková, op. cit., s. 585 oraz J. Stanislav, op. cit., s. 73-74; F. Dvorník, Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance, Prague 1933, s. 392.

²⁹ J. Pořmourný, Církevní architektura velkomoravské říše, Umění 12, 1964, s. 192.

mogła nieco później³⁰. Cechą charakterystyczną budowli są podłużne ściany wewnątrz budynku. Dlatego J. Cibulka nazywa go "kościółem o murach międzynawowych"³¹.

Do interesujących zabytków znalezionych na cmentarzystku w pobliżu trzeciego kościoła należą srebrny krzyżyk, nawiązujący do grupy longobardzkich "Goldblattkreuze", ołowiany krzyżyk znaleziony w grobie 339, miejscowego pochodzenia³², oraz dwa baptysteria. To wyjątkowe skupisko obiektów kościelnych, z największym z kościołów morawskich, skłania do refleksji nad rolą Mikulčic w kościelnej i politycznej organizacji państwa morawskiego³³.

V. Vavřínek³⁴ odrzuca baptysterium jako kryterium przy ocenie znaczenia danego kościoła. Jego istnienie nie przesądza jeszcze o tym, że mamy do czynienia z kościołem katedralnym. Pamiętać przy tym należy, że kościół katedralny na Morawach mógł egzystować dopiero po 873 r. i związany był wyłącznie z osobą Metodego.

Zespół w Sadach składający się z czterech budowli sakralnych odkrył V. Hrubý w 1959 r. Najstarszym obiektem jest kościół wschodni, powstały według datowania odkrywczy przed 825 r.³⁵.

---

³⁰ J. Cibulka, Kościoły wielkomorawskie, w: Początki chrześcijaństwa na Morawach, Warszawa 1967, s. 43.

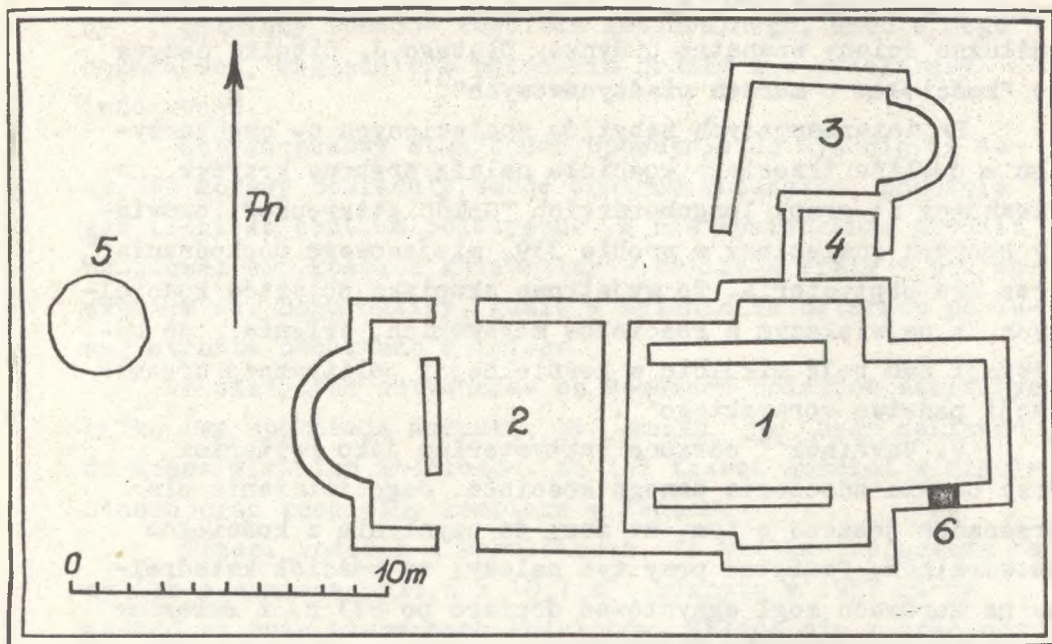
³¹ Tamże, s. 44.

³² J. Poulík, Doklady o křesťanství, op. cit., s. 142.

³³ Tenże, Dvě velkomorawské rotundy, op. cit., s. 120
uznał, że Mikulčice były siedzibą książąt morawskich. Por.
tenże, Archeologicke vyzkumy, op. cit., s. 589; tenże, Do-
klady, op. cit., s. 143. Natomiast G. Labuda, Kraków bisku-
pi przed rokiem 1000. Przyczynek do dyskusji nad dziejami
misji metodiańskiej w Polsce, Studia Historyczne 27, 1984,
z. 3, s. 385, przyp. 30 przychyła się do lokalizacji siedzi-
by arcybiskupa morawskiego w Mikulčicach dopiero w 900 r.

³⁴ V. Vavřínek, Nálezy, op. cit., s. 285.

³⁵ J. Cibulka, Kościoły wielkomorawskie, op. cit.,
s. 55-56.

Ryc. 2. Sady. Plan zespołu budowli sakralnych wg Słownika Starożytności Słowiańskich, t. 5:1975, s. 17, ryc.2

1. Kościół wschodni, 2. Kościół zachodni, 3. Kaplica, 4. Grobowiec, 5. Baptysterium, 6. Grób I - przypuszczalne miejsce pochowania Metodego

Kolejno wzniesiono drugi kościół, usytuowany od strony zachodniej istniejącego już obiektu. W jego wnętrzu odkryto liczne groby pochodzące z doby państwa morawskiego oraz późniejszej. Od strony północnej do bocznego ramienia kościoła na planie krzyża dobudowano kaplicę zamkniętą półkolistą absydą, co "dowodzi istnienia ołtarza do liturgii mszalnej, ale przeznaczonej dla członków mniejszej grupy, bądź pańskiej, bądź duchownej, której najwybitniejsi przedstawiciele mogli być w niej pochowani"³⁶. Potwierdza to odkryty pod

³⁶ Tamże, s. 67.

podłogą okazały grób (ściany wyprawione zaprawą i ozdobione malowidłami, których fragment zachował się do naszych czasów). W odległości 7 m od północno-zachodniego narożnika nawy kościoła zachodniego znajdowało się baptysterium. Zachowały się także detale architektoniczne - fragmenty dachówek, odłamki obrabianych kamieni miejscowego pochodzenia, płytki posadzkowe, fragmenty szkielek okiennych, liczne tynki zdobione motywami figuralnymi i geometrycznymi.

Podobnie jak w Mikulčicach, otoczenie budowli kościelnych w Sadach było pokryte grobami. Łącznie, tj. wewnątrz kościoła i na cmentarzysku, odkryto 377 grobów z dwóch epok, z czego na interesujący nas okres przypada 61, pozostałe 316 pochówków datuje się na XI-XII w. Groby moźnych z IX w. uległy obrabowaniu podczas najazdów węgierskich, podobny los spotkał cały kompleks budowli kościelnych w Sadach. Do unikalnych znalezisk należy ołowiany krzyżyk z greckim napisem³⁷.

V. Hrubý podczas prac wykopaliskowych w Sadach natrafił w południowej ścianie prezbiterium na pozostałości grobu (I), którego położenie jest najbardziej zbliżone do opisu miejsca grobu Metodego, przekazanego przez źródło pisane. Dotychczasowy stan badań skłonił V. Hrubego do uznania, że w Sadach znajdowała się rezydencja Metodego, tam też miała się mieścić velikaja crkva³⁸. Grób został zniszczony na początku X w., tak że do obecnych czasów zachowały się niktę jego fragmenty.

Hipotezę V. Hrubego, że grób I w kościele w Sadach krył przypuszczalnie szczątki Metodego zaaprobował V. Vavří-

---

³⁷ Zob. V. Hrubý, Staré Město - Velehrad, Praha 1964, ryc. C3 oraz J. Poulik, Doklady, op. cit., s. 142.

³⁸ V. Hrubý, Hrob op. cit., s. 88, 92 oraz 94, przyp. 9, gdzie polemika między J. Poulíkiem a J. Cibulką.

nek³⁹, uznając kościół w Sadach za katedralny. Także J. Pouлік przyjmuje wywody V. Hrubego o przeznaczeniu kompleksu kościelnego w Sadach, stwierdzając, iż "jest bardzo prawdopodobne, że w tym obszarze miał swoją rezydencję... Metody"⁴⁰.

Z dotychczasowych rozważań nad położeniem głównego grodu państwa morawskiego wynika, że Morawy posiadały swoje centrum polityczne, podobnie jak kościelne, położone nad rzeką Morawą, lewym dopływem Dunaju i że oba te ośrodki należy umieszczać oddzielnie. Obecny stan badań archeologicznych przemawia jednak na korzyść zwolenników lokalizacji centrum państwa morawskiego na północ od Dunaju. Ponadto znane miejscowości o nazwie 'Morava', położone na Bałkanach i w Panonii⁴¹ nie odegrały takiego znaczenia, by można było uznać jedną z nich za stołeczny ośrodek Moraw.

Odstąpić należy od pomysłowej hipotezy J. Melicha, P. Beneša jak też I. Boby, którzy umieszczali centrum polityczne i kościelne Moraw bądź na terenie Słowacji zachodniej (Nitra, Zlate Moravce), bądź w Panonii. Posiadane źródła pisane rodzime i obce wyraźnie wskazują na północne położenie państwa Rościslawa i Świętopełka. Niewiele wiadomo o przebiegu procesów zjednoczeniowych w IX w., znając jednak kierunki ekspansji Moraw, w wyniku której przyłączona została Słowacja zachodnia, centrum państwa znajdowało się w dorzeczu Morawy i Dyji. Tam też należy umieścić sie-

---

³⁹ V. Vavřínek, *Nálezy*, op. cit., s. 285. Podobnie wypowiedział się J. Vašica, *Literární památky epochy velkomoravské*, Praha 1966, s. 241, 254-255 oraz F. Dvorník, *Bizantské misie u Slovanu*, Praha 1970, s. 198-199.

⁴⁰ J. Pouлік, *Dvě*, op. cit., s. 122 zwraca uwagę na antagonizm między Metodým a Świętopełkiem, co skłania do poszukiwania ich siedzib w oddzielnych miejscach. Podobnie G. Labuda, *Kraków biskupi*, op. cit., s. 385, przyp. 30.

⁴¹ J. Stanislav, op. cit., s. 71-72.

dzibę księcia oraz rezydencję Metodego, a nie na peryferiach rozległego państwa morawskiego. Na uwagę zasługuje Nitra, często wymieniana w źródłach pisanych, która ponadto jest jedyną z nazwy wymienioną stolicą biskupią na Morawach.

Nie ma jednomyslności w poglądach badaczy, który z grodów - Mikulčice bądź Staré Město pełniły funkcje centrum politycznego. Nie wykluczone, że ośrodek stołeczny był przenoszony wraz ze zmianą władcy bądź prowadzonej przez niego polityki. Oba wymienione grody należą do głównych ośrodków w państwie morawskim, biorąc jednak wyniki dotychczasowych badań trudno jest jednoznacznie rozstrzygnąć na korzyść jednego bądź drugiego ośrodka, tym bardziej, że ich dynamiczny rozwój przypada na 2 poł. IX w. Nadmienić przy tym należy, że pogląd ten w przyszłości może ulec zmianie, ponieważ dotychczas przebadano jedynie 1/4 pow. Mikulčic. Brak też systematycznych badań nadtrzecim co do wielkości grodem Břęcław-Pohansko (28 ha)⁴².

Morawski kościół katedralny (velikaja crkva) znajdował się w Sadach, tam też była przypuszczalnie rezydencja Metodego. Grób I we wschodnim kościele, według ustaleń V. Hrubego, miałyby być miejscem spoczynku arcybiskupa Moraw.

Dotychczasowy stan badań nad położeniem głównego grodu Moraw ujawnił szereg niedostatków w zakresie studiów nad polityczną i kościelną organizacją państwa. Z zagadnień mających istotne znaczenie dla omawianej problematyki wymienić należy ustalenie wezwań kościołów morawskich, badania nad terminologią źródeł oraz reinterpretację odkrytych już stanowisk archeologicznych, w oparciu o posiadany zasób źródeł pisanych.

---

⁴² Jest obecnie największym obronnym obiektem na Morawach. Wał w podstawie mierzy 25 m szerokości i 4 m wysokości. Zob. F. Kalousek, Velkomoravské hradiště, op. cit., s. 517.